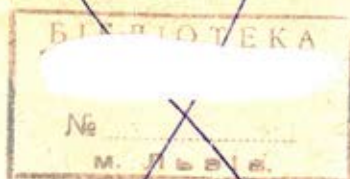

III- 57
434
АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ЛЬВІВСЬКОГО ФІЛІАЛУ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том V

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1956

57
НЗ4

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ЛЬВІВСЬКОГО ФІЛІАЛУ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том V

стисаю

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1956

собранные М. П. Слободяном в 1949 г. и З. Н. Гороховой в 1952—1953 гг.

Список включает 272 вида листовых мхов. Из них редкими для бриофлоры Украины являются: *Tetradontium Brownianum*, *Buxbaumia indusiata*, *Fissidens exilis*, *Rhabdoweisia denticulata*, *Dicranum Mühlenbeckii*, *Trichostomum viridulum*, *Trichostomum crispulum*, *Grimmia ovalis*, *Ulota americana*, *Schistostega pennata*, *Campylostelium saxicola*, *Anacamptodon splachnoides*, *Amblystegium compactum*, *Entodon orthocarpus*, *Hypnum hamulosum*, *Hypnum fastigiatum*, *Rhytidiadelphus calvescens*.

Впервые для бриофлоры УССР приводится *Coscinodon cribrosus* и *Eurhynchium Zetterstedtii*, а для бриофлоры СССР — *Fissidens rufulus*.

БОТАНІКА

ГУКЕРІЯ БЛИСКУЧА В СХІДНИХ КАРПАТАХ

А. С. Лазаренко, К. О. Улична

При перегляді бріологічних збірок О. Мриць із Східних Карпат в кількох пакетах серед інших мохів ми виявили як домішку листяний мох гукерію блискучу [*Hookeria lucens* (Hedw.) Smith.].

Етикетки були дуже стислі: «Сколе, 1930». В пакетах було багато опалих хвоїнок смереки (*Picea excelsa*) і ялиці (*Abies alba*), з чого можна з певністю судити, що збори були зроблені в 1930 р. в околицях м. Сколе Дрогобицької області в смереково-ялицевому лісі. Дернинки мохів, до яких була домішана гукерія блискуча, склалися переважно з печіночників — *Lophozia longidens* (Lindb.) Mac., *Scapania nemorosa* (L.) Dum., *Calypogeja Trichomanis* (L.) Corda та листяних мохів — *Dicranodontium denudatum* (Brid.) Nag., *Mnium undulatum* Hedw.

Знахідка гукерії блискучої в Східних Карпатах є другою для флори УРСР і третьою (опублікованою) для флори СРСР. Вперше на території, що після 1945 р. увійшла до складу УРСР, гукерія блискуча була подана в 1937 р. для Мармароських Карпат — гора Піп Іван, долина р. Вел. Берлебаш, 900 м н. р. м. (Подпера, 1954). Для Закавказзя гукерія блискуча вперше була подана в 1947 р. Л. І. Савіч-Любицькою (Аджарська РСР, басейн р. Чакви, ущелина Сачохіас Малоаджарського хребта) за зборами В. Б. Сочави, зробленими в 1946 р. Але, наскільки нам відомо, вперше в СРСР гукерія блискуча була зібрана Д. К. Зеровим в 1926 р. в Абхазії (вздовж р. Гвандри, букова зона, біля джерела, 7.VIII 1926, Д. Зеров). Добре розвинені чисті дернинки гукерії блискучої, зібрані Д. К. Зеровим, були визначені ним того ж року і зберігаються в гербарії Інституту ботаніки; проте ця знахідка й досі не опублікована. З огляду на це ми й публікуємо її за згодою колектора.

В праці, присвяченій знахідці гукерії блискучої на Кавказі, Л. І. Савич-Любицька збрала докладну бібліографію про поширення *H. lucens*, до якої ми і відсилаємо читачів.

Місцезнаходження гукерії блискучої в Східних Карпатах не має такого виключного ботаніко-географічного інтересу, як кавказьке, оскільки воно розташоване на південно-східній окраїні європейського ареалу. Віддаль від нього до вже відомих в Західних Бескидах (г. Яворнік і г. Крестова біля Левочі) становить по прямій лінії 300—325 км. Ще ближче розташоване місцезнаходження в Мармароських Карпатах — близько 125 км від Сколе. Кавказькі ж місцезнаходження віддалені від східнокарпатського на 1500 км. Проте факт цієї знахідки цікавий у зв'язку з питанням про реліктову бріофлору Радянського Союзу, особливо про тропогенні третинні релікти, визначним представником яких є гукерія блискуча.

Гукерія блискуча зустрічається на великих просторах від субтропіків Колхиди, гірських районів Середньої Європи до 63 паралелі в Південній Скандинавії, тримаючись умов високої відносної вологості повітря на висоті 500—1000 м н. р. м. і піднімаючись до висоти 2000 м. В північноамериканському ареалі гукерія блискуча зосереджена на західному схилі Кордільєр.

Не маючи етикетних відомостей про точне місцезнаходження гукерії блискучої в Східних Карпатах, подаємо короткі фізико-географічні дані про м. Сколе, в околицях якого знайдено цей вид. Сколе Дрогобицької області лежить в Скольській китловині Скибових Карпат, які являють собою ряд гірських ланцюгів і пасм, розділених поздовжніми долинами, з положистими південними і крутими або урвистими північними схилами. Н. П. Єрмаков (1948) вважає за можливе віднести виникнення Скибових Карпат до міоцену, виникнення ж найстарішого фалдово-скибового «ядра» Карпат у вигляді Мармароського масиву — на кінець палеогену — початок неогену.

Скольська китловина знаходиться вище 400 м н. р. м.; гори, що її оточують, невисокі, проте окремі вершини підносяться вище 1000 м н. р. м. (Параска — 1271 м, Кременець — 1228 м). Клімат передгір'я Карпат відзначається значною кількістю опадів (понад 800 мм) з максимумом в червні, сухою весною, вологим і прохолодним літом і невеликою температурною амплітудою (приблизно в 23° С) між найхолоднішим (січень) і найтеплішим (липень) місяцями (Мерецький, 1914). Це пояснюється помітним впливом атлантичного морського клімату.

Північні схили Карпат вкриті лісом з перевагою смереки (*Picea excelsa*) і домішкою ялиці (*Abies alba*). Букові ліси значно поступаються місцем хвойним, що в нижчих лісових поясах пояснюється напрямом лісового господарства, яке віддавало перевагу швидко-рослим хвойним лісам (Реман, 1895). На південних схилах Карпат бук і тепер нерідко доходить до верхньої межі лісу.

В сучасному поширенні гукерії блискучої впадають в очі два істотні моменти: 1) гукерія блискуча належить до тропічних родини і роду, і її ареал є північним форпостом тропічного ареалу родини;

2) сучасний ареал гукерії блискучої є високодиз'юнктивним гірським ареалом.

В Європі серед листяних мохів є невелика кількість видів, відірваних від родового ареалу, переважна частина якого лежить в тропіках. До таких видів, крім гукерії блискучої, належать *Calymperes Sommieri* Bott., *Distichophyllum carinatum* Dix. et Nicholson, *Daltonia splachnoides* (Sw.) Hook. et Tayl., *Barbella strongylensis* Bott. і *Leucobryum glaucum*, а з печіночників — *Acrobolbus Wilsonii* (Tayl.) Nees і *Lunularia cruciata* (L.) Dum.

Ми (Лазаренко, 1945) розібрали поширення *Leucobryum glaucum* в Голарктиці і висловили думку, що *Leucobryum glaucum*, як і подібні йому види, в тому числі і *H. lucens*, є реліктовими, третинними видами, які в палеогені в Європі мали гірське поширення і були знижені внаслідок похолодання в неогені, а з того часу утворили свої ареали в Голарктиці з типовими третинними диз'юнкціями.

Герцог (1926) відзначає, що в своєму поширенні гукерія блискуча тісно зв'язана з *Fissidens adiantoides* і *Aneura multifida*.

Розглядаючи супутників гукерії блискучої, як наведених Л. І. Савич-Любицькою для Кавказу, так і тих, з якими вона зібрана в Карпатах, можна констатувати, що серед них нема видів, наведених Герцогом, — це випадкові види листяних і печіночних мохів, у яких спільною рисою з гукерією блискучою є тільки здатність рости в умовах високої вологості повітря. Це цілком закономірне явище для старого релікта, який протягом своєї довгої історії переніс бурхливі кліматичні події і дожив до теперішнього часу, не маючи особливої екологічної спеціалізації. І шукати для гукерії види, які пережили б таку саму історію і залишилися б вірними їй, — даремна справа. Кожний з древніх реліктів боровся за своє існування сам на сам. Наведені Герцогом супутники гукерії блискучої також не є її вірними історичними супутниками, це — сучасні «товариші» по екології.

Серед листяних мохів Східних Карпат є ще ряд безсумнівних третинних реліктів: *Tetradontium Brownianum* (Dicks.) Schw. gr., *Brachythecium trichodes* (Web. et Mohr.) Bruch., *Schistostega pennata* (Hedw.) Hook., *Campylostelium saxicola* (Web. et Mohr.) Bryol. eur., *Anacamptodon splachnoides* (Froel) Brid. Це види різної екології і різного віку; об'єднує їх спільна історія клімату починаючи з міоцену, зміни якого вони пережили в Європі так само, як і гукерія блискуча. Л. І. Савич-Любицька (1947) приймає для гукерії блискучої на Кавказі третинний вік, розглядаючи Колхиду як притулок. Разом з цим вона погоджується з Гамсом (1928), що місцезнаходження гукерії в Альпах є наслідком післяльодовикових міграцій з атлантичних європейських льодовикових притулків.

Гукерія блискуча легко може бути пропущена при зборах, тому що її поодинокі стебла, влітаючись в дернинку інших мохів, особливо печіночників, зливаються з ними, і тільки уважний перегляд дає можливість виявити її, тоді як чисті її дернинки впадають в очі і не можуть бути пропущені. Можна сподіватися, що при дальшому

біологічному дослідженні Карпат буде виявлено ще ряд місцевих форм гукерії, і тоді можна буде краще розібратися в історії її в Карпатах. Проте можна вважати, що в Карпатах гукерія блискуча не є післяльодовиковим мігрантом з океанічних притулків у Західній Європі, а що вона пережила льодовиковий період саме в Карпатах. Район місцевиростання гукерії блискучої в Мармароських Карпатах цілком імовірно можна прийняти за дольодовиковий.

Нами (Лазаренко, 1940) була показана можливість виживання третинного виду *Mnium heterophyllum* (Hook.) Schw. gr. на межі льодовика на Середньо-Російській височині. Карпати з їх різноманітним рельєфом, особливо на південних їх схилах, де зледеніння навряд чи було великим, могли правити за притулок для гукерії блискучої так само, як і для інших третинних реліктів бріофлори Східних Карпат, починаючи з палеогену.

ЛИТЕРАТУРА

Ермаков Н. П., Схема морфологического деления и вопросы геоморфогенеза Восточных Карпат, Труды Львов. геол. об-ва, 1, 1948.

Лазаренко А. С., *Mnium heterophyllum* (Hook.) Schw. gr. — доледниковый реликт на Средне-Русской возвышенности, Бот. журн. СССР, т. 25, № 3, 1940.

Лазаренко А. С., Неморальный элемент бріофлоры Советского Дальнего Востока, «Совет. бот.», № 6, 1944.

Савич-Любичка Л. И., *Hookeria lucens* (L.) Smith. в «гименофилловом» ущелье (Сагохиас) Малоаджарского хребта, Бот. журн. СССР, т. 32, № 4, 1947.

Gams H., *Brotherella Lorentziana* (Molendo) Loeske und *Distichophyllum carinatum* Dix. et Nicholson., Ann. bryol., 1, 1928.

Herzog Th., Geographie der Moose, Jena, Gustav Fischer, 1926.

Merecki R., Klimatologia ziem Polskich, Warszawa, 1914.

Podpěra J., Conspectus muscorum europaeorum, Praha, 1954.

Rehman A., Karpaty opisane pod względem fizyczno-geograficznym, Lwów, 1895.

Rouppert K., Dwa rzadkie mchy w Karpatach, Kosmos, r. XLII, Lwów, 1917.

ГУКЕРИЯ БЛЕСТЯЩАЯ В ВОСТОЧНЫХ КАРПАТАХ

А. С. Лазаренко, К. О. Ульична

Резюме

Сообщается о находке гукерии блестящей по сборам О. Мрыць из окрестностей г. Сколе Дрогобычской области в 1930 г. В связи с недостаточной этикетировкой по наличию в дерновинке хвои *Picea excelsa* и *Abies alba* выясняется, что находка сделана в елово-пихтовом лесу на склонах Карпат. *H. lucens* найдена как примесь в дерновинке, состоящей из *Lophozia longidens*, *Scapania nemorosa*, *Calyptogeja trichomanis*, *Mnium undulatum* и *Dicranodontium denudatum*. В статье дается краткое описание геоморфологии, геологической

истории, климатических особенностей и растительности Восточных Карпат. Обращается также внимание на то, что ни в кавказских, ни в восточнокарпатских сборах нет приводимых Герцогом как характерных спутников *H. lucens Fissidens adiantoides* и *Aneura multiflora*, а сопутствующие гукерии виды являются случайными. *H. lucens* рассматривается как реликт горной тропической палеогеновой флоры Европы, снизившийся в неогене и образовавший современный разорванный ареал, так же, как и аналогичные тропические виды современной бріофлоры Европы. Одновременно подается местонахождение гукерии блестящей в Закарпатской области на склоне горы Поп Иван Мармарошский, установленное еще в 1937 г., и сообщается о том, что в СССР гукерия блестящая впервые была найдена Д. К. Зеровым, который собрал этот мох на Кавказе (Абхазия, вдоль р. Гвандры, буковая зона, у источника, 7. VIII 1926 г.) и правильно определил его, но не опубликовал эту находку. Прекрасный образец гукерии блестящей, найденной Д. К. Зеровым, хранится в бріологическом гербарии Института ботаники АН УССР. В статье высказывается мнение о возможности существования в Карпатах убежища для гукерии блестящей с третичного периода.

ЗМІСТ

Палеозоологія

П. П. Балабай, До класифікації роду <i>Poraspis</i> Kiaer	3
С. І. Пастернак, Матеріали до характеристики пектинід крейдяних відкладів Волино-Подільської плити	14
В. О. Горецький, Фауна онкофорових шарів Поділля	24
І. Г. Підплічко, До вивчення фауни антропогенових хребетних Тернопільської області	45

Зоологія

К. А. Татаринів, Елементи екології та шкідлива діяльність рудої лісової полівки в південно-західній частині України	53
Н. А. Полушина, До біології темного тхора на заході України	68
О. П. Кулаківська, Матеріали до пізнання специфічності моногенетичних сисунів прісноводних риб	78

Ботаніка

К. А. Малиновський, І. В. Бережний, Матеріали до вивчення чагарничкових і напівчагарничкових пустищ Східних Карпат	81
В. М. Мельничук, Матеріали до еколого-кліматичної характеристики субальпійського пояса Радянських Карпат	111
К. О. Улична, Зведений список листяних мохів Чернівецької області УРСР	126
А. С. Лазаренко, К. О. Улична, Гукерія блискуча в Східних Карпатах	145
В. Г. Коліщук, Букові праліси Закарпаття	150